

Moral vojske između bolnog nasleđa i siromaštva

April 2005.

dr Mihajlo Basara, direktor Vojnoistorijskog instituta

Ključne reči: vojska, moral, nasleđe, profesionalizacija, vojnik, srbija

Citiranje: Basara, M. 2005. *Moral vojske između bolnog nasleđa i siromaštva*. [e-book] Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.

Uticaj društvenih i političkih kretanja na borbeni moral vojske vidljiviji je u vojskama koje imaju opštu vojnu obavezu nego u onima koje imaju profesionalnu vojsku. Na profesionalnu vojsku znatno veći i odlučniji uticaj ima država, a na borbeni moral u njoj organizacija, naoružanje, obuka i odnosi unutar same vojske. Rešeno statusno i političko okruženje omogućava pripadnicima profesionalne vojske da se bave jedino onim zadacima zbog kojih država organizuje odbranu i plaća vojsku. U regrutnoj vojsci, upravo zbog opšte vojne obaveze, ne postoji strogo definisana granica između države i vojske i stoga ona ne može preuzeti potpunu odgovornost za stručni i borbeni profil vojnika. Regrutni deo vojske neprestano je pod direktnim upitom roditelja i širokog društvenog kruga zainteresovanih o svojoj ulozi i zadacima i profesionalci sa njima dele odgovornost u većem stepenu nego u profesionalnim vojskama. Pripadnici regrutne vojske znatno više nego što je poželjno za njeno jedinstvo, dele društveni vrednosni pluralizam, pa i kriterijume vrednovanja vojske i njenih borbenih kvaliteta, sa svim ostalim građanima.

Takav mešoviti sastav (regrutni i profesionalni) u podeljenom društvu kakvo je srpsko-crnogorsko (sa dubokim i trajnim vrednosnim konfliktima i podelama) sa teškim teretom nasleđa, ima različita viđenja vojske, a time i raznoliku motivaciju za vojne obaveze i pogotovo za eventualne ratne zadatke. Profesionalni sastav Vojske (još uvek) pati od konfuzija nastalih slomom komunizma, koji oni nisu želeli, a potom i petooktobarskom problematizacijom "nacionalnih" vrednosti, koje su vlastodršcima bile najbolja zamena za propale komunističke vrednosti. Slom jedne tradicije sam po sebi otvara vrata nesigurnosti, neznanju, predrasudama, rastu autoritarnosti, a nesistematični pokušaji stvaranja osnova novog vrednovanja u kojem su pomešani pojmovi modernog (koje je, većinom se veruje, uneto nasilno) i tradicionalnog to još pojačavaju. Vojnopolitički porazi i njihove posledice i odsustvo inicijative da se oni objektivno analiziraju, makar iza zatvorenih vrata, dobro pokazuju to stanje i dalje ga održavaju. Podrška daljem održavanju mentalne konfuzije oficirskog kora došla je i spolja. Političke stranke u DOS (DSS tačnije), po logici sopstvene konfuzije, podržale su opstanak čelnih ljudi iz Vojske dugo nakon pada Miloševića. Generalski kor je znajući da treba da snosi odgovornost za pretnju društvu i upletenost pripadnika Vojske u ratne zločine očekivao da će se nešto radikalnije promeniti kada Milošević padne. Njihovi strahovi se nisu obistinili. To je u daljem toku događaja doprinelo da "reformski" kadar čine oficiri koji su se isticali u podršci SPS/SRS politici. Izvesna želja oficirskog kora da se u postratnom vremenu distanca između učesnika ratova i počinilaca zločina i pljački dokaže ukazivanjem na počiniocima i njihove naredbodavce, individualizacijom odgovornosti, nije naišla na razumevanje visokih oficira, niti političara. A najviši komandni kadar bio je dužan da pokrene i podrži takav process u ime ozdravljenja morala. Šta danas

oficirski kor misli o slučajevima majora Tepića, majora Šišića, generala Trifunovića, generala Mladića, generala Pavkovića? Umesto diferenciranog pristupa, svesnog hoda kroz kriterijume saznanog i emotivnog pročišćenja, otvoreno se, sve do pada Miloševića, kriju ubice ratnih zarobljenika, dželiti logora za mučenja i ubistva civila, odbacuju ideje o prevrednovanju nedavne prošlosti i ponavlja isti obrazac – "pakao to su drugi".

Nelegalnost NATO napada na SRJ i očajnička i samoubilačka odluka da se političko ludilo opravda "ludilom" podanika koji su odlučivali na referendumu, za pripadnike Vojske vodile su ka jedinoj, ratnoj soluciji. Nakon poraza, Milošević slavi pobjedu ("moralni pobjednik" doduše) opozicija poraz, a oficiri, zabavljeni ličnom i porodičnom bedom i tragedijama, su predmet i instrument političkih obračuna. Oficirski kor je, delom, počeo da racionalnije rezonuje i da propituje osnovanost brojnih odluka koje su u ratu donošene (da se, na primer, uputi pilot u unapred izgubljenu vazдушnu bitku – sa neprijateljem koji ima dvostruko veći radarski domet). Podrška političkih elita, međutim, održavanju političkog i moralnog mraka i siromaštva Vojske (svakako ne spontanog) osnažila je ista stara uverenja. Pristrasnost Haškog tribunala i njegova instrumentalizacija od strane "patriota" podelila je čitavo društvo i opet oficirski kor dovela u položaj da od sebe gura bilo kakvu ideju prevrednovanja prošlosti. Ova situacija ne bi bila tako protivrečna i bolna da je "nova" politika zaista napravila radikalnu kritiku prethodne, individualizovala odgovornost za rat i ratne zločine. Umesto toga, novi vlastodršci, koji se međusobno ne trpe, pokušali su da obezbede sigurnost vladanja osvajanjem naklonosti (više nego uspostavljanjem kontrole) oružanih instrumenata države, posebno službi bezbednosti i specijalnih snaga. Vojnoj javnosti (naročito oficirskom kora čiji borbeni moral je ovde glavni predmet razmatranja) je poznata uloga tajnih službi i specijalnih jedinica u svim ratovima devedesetih, a upoznata je i sa njihovom ulogom kad je nestalo "spoljnog" neprijatelja. Ubijanje nije prestalo, a žrtve su "unutrašnji neprijatelji" i "izdajnici". Uprkos tome opštu podršku oficirskog kora doživela je metoda "kesa na glavu" (nema podrške za Perišića koji je akter tog događaja) prilikom "presecanja špijunske mreže". Pogled na reformu bezbednosnih službi doživljava se dominantno sa pomešanim osećanjem nesigurnosti, neverice, rezignacije i, ređe, osude. Oficiri, nažalost, ne uviđaju korist od reforme službi bezbednosti, pa i vojne službe bezbednosti, u čemu im vlastodršci obilato "pomažu". Opčinjenost vlasti i političkih stranaka sredstvima sile i sredstvima koja primenjuju obaveštajne i bezbednosne službe, što kod "podanika", istina, ima dobru prođu, činilo je posednike i pretendente vlasti servilnim prema tajnim službama. Generalski kor je to vrlo brzo uvidjao i koristio za čuvanje sopstvenog položaja. Tako politizovan, generalski kor nije u stanju da političkim naredbodavcima postavi jasan, razložen i čvrst pregled situacije, pokaže da su reforme neophodne i prihvatljive u interesu društva i pripadnika Vojske. Generalski kor ne zna, ne može i ne želi da vojnički, politički i egzistencijalno zaštiti profesionalni sastav na čijem je čelu. To traje godinama i time je ključni kohezivni element jedinstvenog duha Vojske razbijen.

Jaz između javnosti i Vojske produžava se, takođe, na štetu njenog borbenog jedinstva. Jaz između "kritičara" i "zaštitnika" Vojske traje iz vremena osamdesetih, kada je JNA bila predmet opravdane kritike kao čuvar komunističke monističke vlasti. S takvim jazom se ušlo u raspad u kojem su ti kritički stavovi ekstremizovani. Ratni porazi i dalja netrpeljivost dela javnosti dvostruko pogadja moral vojske. Optuživanja dolaze od onih koji su nezadovoljni što nisu ostvareni ratni ciljevi i od onih koji su nezadovoljni što su uopšte kao takvi postavljeni i što ih je Vojska svesrdno podržala. Vojska je kritikovana što nije dovoljno srpska i što je preterano srpska. Vojskom i oficirskim korom niko nije zadovoljan. Taj jaz je produbljen pretorijanskim ponašanjem oficirskog kora posle potpisivanja Dejtonskog sporazuma i, na kraju, teškom sumnjom, koja nikad neće biti otklonjena, da su oficiri bili

spremni da naredi (u najmanju ruku da su se nadali da će to umesto njih učiniti policija) nasilnu odbranu Miloševićeve vlasti. Bilo bi to, praktično, samoubistvo društva pomoću sopstvene vojske i zato ni stavovi kritičara Vojske nisu neosnovani. Ipak, i opravdana je i frustriranost oficirskog kora, koja traje od početka raspada SFRJ, jer ekstremni kritičari nikada nisu pokazali razumevanje za opasnosti u kojoj su se oficiri našli tokom raspada – stanovništvo, "policije" i "vojske" budućih nezavisnih država ugrožavali su i njih lično i njihove porodice. Neki Srbi su njihov položaj shvatali kao zaslužen opiranje promenama, a drugi su ih navodno razumeli, ali i dalje gurali u rat. Nema objektivnog, diferenciranog kritičkog uvida kojim se ne bi odbacivala vojska u celini, već racionalno obrazložila potreba za njom na osnovu kritičke analize bezbednosne stvarnosti ili, na drugoj strani, kojim bi prestala apologija, glorifikacija i obmanjivanje javnosti o njenim "zaslugama" i potrebi za njom sada i u budućnosti. Javnost, i sama šizofrena, razvijala je šizofrene stavove kod pripadnika Vojske. Odsustvo mere, (a to znači znanja) u ocenjivanju vojnih potreba društva: potrebna nam je jaka vojska da bismo opstali i vojska nam nije uopšte potrebna. Tako se stvaraju protivrečne pozicije koje teže ekstremnim viđenjima vojske i odbrane, koje njihovu stvarnost na crno-belu sliku. Najveći deo oficirskog kora svrstava se uz političke opcije koje ih opravdavaju, dosta i zbog neselektivne i radikalne kritike Vojske, i time razvija motive i vrednosti suprotne onima koje su potrebni čvrstom moralu i reformskom kursu sistema odbrane.

Još jedan potencijalno koristan i pozitivan instrument homogenizacije borbenog duha nije ostavio dobar trag. Upletenost Crkve u ratove devedesetih na strani nacional-komunista Miloševića, Šešelja i njihovih podržavalaca u vlasti i opoziciji do i posle 5. oktobra, samim tim i ulazak u Vojsku, nije rezultirala jačanjem morala vojske. Srpska pravoslavna crkva je uz pomoć generalštabova (svih tokom devedesetih i posle pada Miloševića) uspostavila monopol na vojnički duh i osećanje srpstva, moralna osećanja uopšte i odnos prema državi. Crkva je instrumentalizovala nacionalizam, isto kao i postkomunisti, sa tačnim predosećajem da se tako može brže i bliže prići vlasti i deliti je. Oficirski kor je listom prihvatio Crkvu kao reprezenta nepodeljenih nacionalnih i verskih osećanja i novi autoritet umesto nestale ideologije. Neke stranke podržavaju SPC u viđenju srpske nacije, države i vojske i to zahteva da se ponovo analiziraju društveni uzroci. Kako god bila podeljena odgovornost, danas će svaki potporučnik potvrditi da bez jake vojske nema jake države i da bez crkve nema morala (ni morala vojske). Ovakvo ponašanje predstavnika SPC i vojske često izaziva netolerantne reakcije u javnosti i to je još jedan razlog zbog koga će biti potreban veliki napor da društvo vojsku prihvati kao svoju instituciju odbrane.

Na moral pripadnika vojske utiče obespokojavajuće i aktuelno stanje reforme odbrane i vojske. Iako postoje mali i veliki vojnički ciljevi, nepostojanje granica države o kojoj njeni građani i vojnici mogu da misle i vaspitavaju se kao o jednom entitetu, za vojnika je veliki problem. Time nema ni jedinstvene koncepcije bezbednosti, strategije i doktrine odbrane, (sve što se o tim pitanjima napravi sporno je objektivno, tim razumljivo i politički). Odbrana onoga što bi srpski narod, Srbi u Srbiji i Crnoj Gori, Crnogorci u Srbiji i Crnoj Gori, drugi narodi u Srbiji i drugi narodi u Srbiji i Crnoj Gori i, konačno, građani Srbije i Crne Gore voljno branili ne može se nazvati niti jednim imenom, niti jednom teritorijom.

«Briga» za monolitni vojnički duh, u slomu ideoloških kodeksa, tokom niza godina, stalno je ohrabivala poslušnost kao dominirajući odnos pretpostavljenih i potčinjenih. Stvoren je strašinski kadar koji je iskusio korist od gole lojalnosti. Dominacija lojalnosti kao kriterijuma napredovanja u karijeri potisnula je stručne i moralne kriterijume. Samo stručni oficiri mogu usvojiti i podržavati stručne kriterijume i samo moralni oficiri mogu usvojiti, uspostaviti i primenjivati moralne kriterijume.

Međusobna solidarnost poslušnih je prirodna posledica, nakon što se poverovalo da je proces tranzicije ireverzibilan, a novi vladari u strahu za sebe prigrlili generale, koje su do juče «vodili na streljanje». Umesto kažnjavanja zbog niskog vojničkog morala, nemoralni političari ponudili su im oprost. Pravu istoriju profesionalne promocije i moralne degradacije oficira u ratovima devedesetih mogao bi da napiše generalštabni "personalac", koji je imao uvid u vođenje personalne politike. Izvesna promena nastupila je posle 5. oktobra. Kad je prevladan strah, kad su najviši oficiri shvatili da neće odgovarati, kad su ih, kao što je već rečeno, prigrlili kvazireformisti, osokoljeni, nastavili su da primenjuju princip lojalnosti, ali nisu mogli da zadovolje potrebe reforme. Nisu imali dovoljno znanja, a uverenja nisu mogla biti promenjena preko noći. Na skupovima koje su udvorički brže bolje pripremili, da pokažu kako su, ni manje ni više, nego za ulazak u PzM (NATO se ne spominje, mada nije verovatno da oficiri ne znaju da je PzM ulazni hol za NATO), pokušaji da se govori novim jezikom otkrivali su teškoće, pre svega u razumevanju onoga što su želeli da kažu. Na primer, na stručni skup o strategiji odbrane, koji je održan u martu 2004. godine, pozvani su kreatori doktrinarnih načela sistema opštenarodne odbrane, kao i pisci Miloševićevih doktrina, pa nije čudo što je skup pokazao jezičku i mentalnu konfuziju učesnika. Stoga, čuvanje oficirskog kora za čija shvatanja svi pripadnici Vojske, kako se to kaže «po dubini», znaju da pripadaju bivšem nedemokratskom režimu, moral vojske i nju samu čini sumnjivima i obezvređuje sve napore za jačanje borbenog morala. Osnove za stvaranje uverenja za borbeni moral vojske nisu promenjene ni na nivou kritike teškog nasleđa, da bi tek potom moglo da se razmišlja o usvajanju novih stavova i uverenja o odbrani. U školama i u Vojnoj akademiji ne menja se nastavni program. Reforme se pomere neznatno samo povodom incidenata koji se događaju u Vojsci, ponovo vraćajući uvide o reformi na početak. Za mlade oficire u Vojsci to je povezano sa nadama o boljem statusu. Ako se sa reformom kasni, bolji status će, takodje, da kasni, a to ne doprinosi jačanju borbenog morala i motivisanosti za rad. Ako se ima u vidu zastarelo naoružanje, propala infrastruktura za obuku, nizak životni standard profesionalnih oficira i civilnih lica, nizak profesionalni standard vojske u celini, dugotrajne «transformacije», «reforme» i «reorganizacije» koje su organizaciju vojske dovele na nizak nivo, nedostatak novca za obuku (stoga oguglalost kod ljudi koji se obukom bave na zahteve za visokim nivoom obuke), moral vojske danas čini spoj borbenosti koja nastaje iz nužde siromaštva, indoktrinacijski primljene «herojske» tradicije (pomešane sa verskom) i, nije paradoks, nacionalizma, koji je, u ovim okolnostima, jedini instrument grupe kohezije.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Gundulićev venac 48, 11000 Beograd

Tel: 011 | 3287 226; 011 | 3287 334

Email: office@ccmr-bg.org

www.ccmr-bg.org | www.bezbednost.org